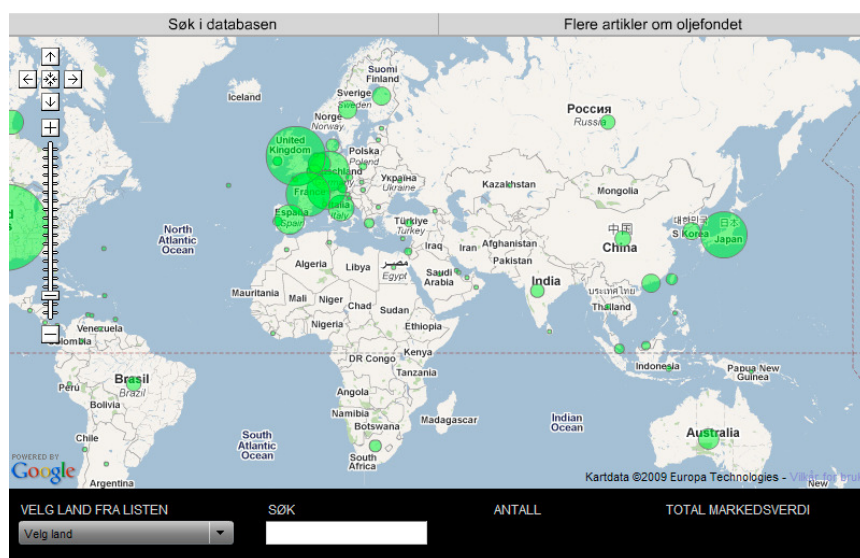

ETIKK, BUTIKK & POLITIKK

LESERDUGNAD OM
OLJEFONDETS INVESTERINGER

<http://go.ap.no/til/oljefondet>

Aftenposten

«Dette oljefondet oppfører seg som kapitalister uten etiske verdier. Man kan ikke lenger snakke om at Oljefondet følger etiske prinsipper.»

Daniel Heradstveit, NUPI

1. Navn på journalisten(e) som har gjort jobben

Kristoffer Rønneberg

Grafikk/multimedia ved Atle Brunvoll, Eirik Wallem Fossan og Thomas André Hafsaas

2. Tittel på arbeidet

Etikk, butikk & politikk – Leserdugnad om Oljefondets investeringer

3. Fullstendig liste over samlet publisering med tittel, dato og medium

- Oljefondet fet på omstridt gullgruve. Aftenposten Morgen, 29.09.2009
- Kritisk til de etiske retningslinjene. Aftenposten.no, 29.09.2009
- - Oljefondet må ut av gruvene. Aftenposten Morgen, 30.09.2009
- Oljefondet trosser offisielle råd. Aftenposten Morgen, 05.10.2009
- Forbannet over oljefond-investeringer. Aftenposten.no, 05.10.2009
- Vil ha Halvorsen på banen. Aftenposten.no, 06.10.2009
- Her er det norske Oljefondet. Aftenposten.no, 12.10.2009
- Fire nye problemer for Oljefondet. Aftenposten Morgen, 13.10.2009
- Sliter med kinesisk. Aftenposten Morgen, 13.10.2009
- «Etikkrådets far»: Mer etikk, takk. Aftenposten Morgen, 16.10.2009
- - Et land er nødt til å gjøre som det sier. Aftenposten Morgen, 24.10.2009
- KrF krever bedre oljefond-etikk Aftenposten.no, 17.11.2009
- Norske milliarder i skatteparadis. Aftenposten Morgen, 05.12.2009

Aftenposten Morgen, 29.09.09, 05.10.09 og 24.10.09

4. Redaksjon, redaksjonsadresse & tlf.nr

Aftenposten
 Biskop Gunnerus' gate 14a
 0051 Oslo
 Tlf: 22863000

5. Journalisten(es) adresse og tlf.nr

Kristoffer Rønneberg
 Tlf: 92226172

6. Redegjørelse for arbeidet

a) Når og hvordan kom arbeidet i gang, hva var ideen som startet det hele?

Av og til må man begynne i det små. Denne artikkelserien og multimediasatsingen, som spente seg over flere måneder høsten 2009, begynte med et case. 23. september mottok vi et tips fra Kirkens Nødhjelp om det canadiske gullselskapet GoldCorp, som driver et svært omstridt gruveprosjekt i Guatemala. Statens Pensjonsfond Utland (bedre kjent som Oljefondet) eide per 31.12.08 aksjer til en verdi av 611 millioner kroner i GoldCorp.

Bare i løpet av de første ni månedene i 2009 hadde verdien på de norske aksjene, godt hjulpet av en stigende gullpris, økt med 203 millioner kroner. Den norske bilaterale bistanden til Guatemala var i 2008 på 65 millioner kroner.

Kritikken mot gruveselskapet gikk i stor grad ut på miljøskader og konflikter med den mayaindianske urbefolkningen i Guatemala. GoldCorp blir beskyldt for å forgifte drikkevannet til befolkningen som bor i nærheten av gruven. I tillegg kom det frem at nær sagt alle inntektene fra gruvedriften ble sendt rett ut av landet uten å skattlegges i Guatemala.

Her var det tydelig at norske myndigheter møtte seg selv i døra. Mens Norge i mange tiår har bidratt til å bygge opp og utvikle Guatemala, både gjennom politisk og økonomisk bistand, sitter Oljefondet med en betydelig mengde aksjer i et selskap som anklages for å rane til seg naturressurser og forurense miljøet.

Jeg bestemte meg for å se nærmere på dissonansen mellom norsk utenrikspolitikk og Oljefondets investeringer, med dette første caset som utgangspunkt.

b) Hva var den sentrale problemstillingen ved starten av prosjektet?

Det er skrevet mye om Oljefondets investeringer tidligere. Mange dyktige kolleger i Aftenposten og andre mediehus har avslørt hvordan fondet har satt penger i selskaper og industrier som kan oppfattes som uetiske (for eksempel våpenprodusenter, tobakkselskaper eller skatteparadiser).

En viktig problemstilling handlet om etikk: Hvor går de etiske grensene for hva Oljefondet kan investere i? Ja, det finnes et etikkråd som skal ivareta disse hensynene. Men fungerer dette rådet? Følger Oljefondet sine egne etiske retningslinjer? Er det riktig at Oljefondet – vår kollektive norske sparebøsse – investerer penger i selskaper som norske myndigheter, private investeringsselskaper og individer ikke ville tatt i med ildtang?

Det norske oljefondet omtales internasjonalt som ledende innen etisk investeringsstrategi

« Beslutningstagere og andre som engasjerer seg i utenrikspolitikk legger jo merke til at Norge er en stor våpeneksportør, en stor bidragsyter til forurensing og at Oljefondet investerer i selskaper som utfører uetiske handlinger. Dette anses som «out of character» og vil få konsekvenser.»

*Simon Anholt,
omdømmeekspert*

(«gullstandarden», som utenriksminister Jonas Gahr Støre definerer det). Men er dette nok? Bør man måle Oljefondets etikk ut fra hvordan andre store fond opererer, eller bør man måle den ut fra fondets egne etiske retningslinjer? Hva er poenget med etiske retningslinjer hvis de ikke blir etterholdt? Tross alt er det ikke mer enn rundt 30 selskaper som er utestengt fra fondets portefølje. Det er urealistisk å tro at resten av de 8000 selskapene opererer i tråd med de høye målene Etikkrådet har etablert.

Jeg hadde lyst til å se nærmere på fondets investeringer, men ville forsøke å unngå at det ble en artikkelserie uten en rød tråd. For meg var denne røde tråden hvordan Oljefondets investeringer ofte går på tvers av norsk utenrikspolitikk.

Det ble tidlig klart at vi måtte ha god tilgang til informasjon om Oljefondets investeringer for å kunne se nærmere på hvor pengene var plassert. Derfor besluttet vi å lage en søkbar database som vil ville gjøre tilgjengelig for leserne våre. Investeringene er offentlig informasjon, men ligger vanskelig tilgjengelig som store PDF-dokumenter på Norges Banks nettsider. Vi ble enige om å lage en god database og å oppfordre lesere til å bruke denne for å finne selskaper vi burde se nærmere på.

Dette ville være vårt første store forsøk på «crowdsourcing» – altså en leserdugnad.

c) Redegjør kort for hva som er genuint nytt i saken

« Den linjen vi har lagt oss på omtales som «gullstandarden» av kolleger jeg treffer i utlandet.»

*Jonas Gahr Støre,
utenriksminister*

Mens databasen ble produsert, jobbet jeg videre med saker som tok for seg forholdet mellom politikk og butikk. Den første av disse sakene, som igjen hadde sitt utgangspunkt i et tips (denne gangen fra Norwatch, som har jobbet lenge og godt med Oljefondet), handlet om hvordan fondet eier aksjer verdt 2,4 milliarder kroner i syv internasjonale gjødselselskaper som henter ut fosfat fra

det okkuperte Vest-Sahara. Samtidig oppfordrer UD norske selskaper til ikke å investere i Vest-Sahara.

Igen fikk leserne belyst hvordan våre fremtidige pensjonspenger opptjenes på en måte som står i strid med norsk utenrikspolitikk. Å hamre løs på dette temaet var viktig for å skape kontinuitet i serien, samt å belyse noe vi mente hadde vært underrapportert tidligere.

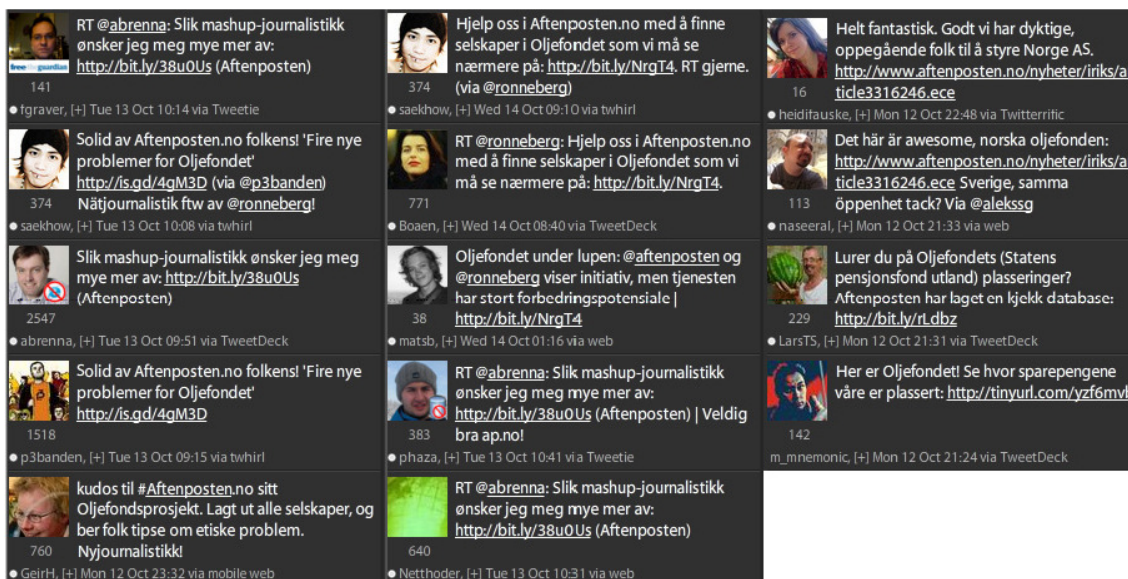
Men det mest nyskapende for oss var bruken av databasen som en slags tipsportal. Vi har jo selvsagt også tidligere oppfordret leserne til å tipse oss om nyheter, men dette var første gang vi laget et avansert multimedieverktøy som alle kunne bruke for å grave i et spesifikt tema.

Denne databasen, som ble utarbeidet av Atle Brunvoll, Eirik Wallem Fossan og Thomas André Hafsaas, ble lansert 12. oktober 2009 under tittelen «Her er det norske Oljefondet».

Databasen ligger her: <http://go.ap.no/til/oljefondet>

Her kunne leserne søke på land eller navn, samtidig som grafikken tydelig viste hvordan investeringene var geografisk fordelt.

Reaksjonene var umiddelbare. Tips fra enkeltpersoner og organisasjoner strømmet inn (vi mottok rundt 30 tips den første uken), og vi fikk mer skryt (både offentlig på sosiale nettsamfunn som Twitter og direkte via e-post og telefon) enn hva vi er vant til.

Noen av Twitter-meldingene som kom i dagene etter at vi publiserte databasen.

d) Kort beskrivelse av organiseringen av arbeidet, metodebruk, kildebruk, problemer underveis etc.

Denne artikkelserien utviklet seg organisk, der vi hele tiden lette etter nye eksempler og kilder for å belyse det sentrale temaet om butikk versus politikk/etikk. Vi var i stor grad avhengig av at andre gjorde mye av grunnarbeidet. Flere av sakene hadde vært langt vanskeligere å lage dersom NGOer og enkeltpersoner ikke hadde samlet inn materiale, identifisert interessante selskaper og så delt denne kunnskapen med oss. Crowdsourcing og eksterne kilder ble viktige elementer i metodearbeidet i denne serien.

*« Skandalene vil bare fortsette
dersom vi ikke gjør noe.»
Øystein Djupedal, Etikkrådets «far»*

Vi kunne også hente inn reportasjeelementer fra NGOer på bakken, noe som ga sakene større dybde enn de ellers hadde fått. Restriksjonene på reisebudsjettene i Aftenposten gjorde det uaktuelt å fly til f.eks. Guatemala eller Vest-Sahara for å drive egen reportasjevirkosomhet.

Vår database ble dermed et toveisprosjekt. Samtidig som vi høstet fruktene av andres arbeid, tilbød vi lesere – både individer og organisasjoner – en enkel og oversiktlig måte å finne ut av Oljefondets investeringer på.

Databasen:

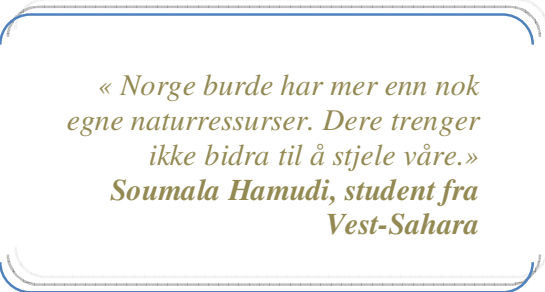
Selve produksjonen av databasen skapte en rekke tekniske utfordringer. Hvordan skulle vi fremstille en geografisk fordeling av Oljefondet? Hvordan skulle vi gjøre datamengden forståelig for leserne? Hvordan skulle vi gjøre alle detaljer tilgjengelig for leserne uten at informasjonsmengden ble overveldende?

Løsningen lå i å lage en Flash-applikasjon der et zoombart kart, sirkelgrafikk og søkbare data ble sydd sammen.

Utgangspunktet for databasen var to dokumenter i PDF-format, fritt tilgjengelig på Norges Banks nettsider. De to dokumentene besto av 57 tettskrevne sider som måtte overføres til vår database.

PDF er et åpent format, noe som betyr at teksten er lesbar for alle med en PDF-leser på maskinen. Dette betyr ikke nødvendigvis at informasjonen kan endres eller manipuleres, eller at den er automatisk summerbar og sorterbar uten betydelig manuell tilrettelegging.

Slike dokumenter er som regel heller ikke egnet for klipp-og-lim, siden de ofte inneholder kun bilder av teksten og ikke selve teksten. For dem som skal bearbeide informasjonen, utgjør dette en betydelig forskjell.

*« Norge burde har mer enn nok egne naturressurser. Dere trenger ikke bidra til å stjele våre.»
Soumala Hamudi, student fra Vest-Sahara*

Denne gangen viste det seg heldigvis at PDF-filen stort sett kunne kopieres som tekst og overføres til databasen.

De 57 sidene ble klippet ut og limt inn i Microsoft Excel i en ganske omfattende manuell operasjon. Der ble de nokså kraftig redigert med tanke på å bygge opp

en SQL-database for videre bearbeidelse.

Den redigerte versjonen ble så eksportert i XML-format, primært med tanke på import til en relasjonsdatabase, der vi kunne krysskoble mot land, lengde/breddegrader og firmainformasjon. Underveis ble det imidlertid klart at nyere versjoner av Adobe Flash har såpass kraftige verktøy for håndtering av XML-filer at det i dette tilfellet ikke var formålstjenlig med en ekstern relasjonsdatabase. Det gjør også den endelige løsningen enklere og dermed – teknisk sett – mer robust.

Kartet har tre grunnfunksjoner:

1. Å vise fylte sirkler over land der Oljefondet har plassert penger. Sirklene er proporsjonalt like store som pengeplasseringene.
2. Å vise detaljer om Oljefondets plasseringer når man klikker på sirklene
3. Å vise en liste under kartet med alle plasseringer i det aktuelle landet.

Under kartet er en søke/info-rute der man kan velge land eller søke i fritekst. Valgt land i søkeruten vises i rødt på kartet. Samlet beløp for fondplasseringer i foreksempel "tobacco" vises til høyre i søkefeltet.

Under søkefeltet er data-rutenettet. Der vises alle data vi har om hvert firma. Ved klikk på firma vises tilleggslenker under rutenettet. Dette er lenker til Google Finance og Wikipedia for det aktuelle firmaet, slik at man kan lese mer om selskapet samt se hvordan aksjekursen har endret seg siden listen ble laget (31.12.08).

Det ble også laget en engelskspråklig versjon av kartet, som vi vet et blitt brukt av flere internasjonale NGOer. Dette har generert flere tips til Aftenposten.

Når Oljefondet i mars 2010 kommer med sin oppdaterte liste over investeringer, vil denne informasjonen bli inkorporert i databasen.

Vi har også hørt rykter om at Norges Bank jobber med en egen søkbar og offentlig tilgjengelig database, og at denne skal være inspirert av Aftenpostens arbeid.

Utfordring: Tilgang til informasjon i datavennlig format

Oljefondets beholdningslister er offentlig tilgjengelig på nettstedet til Norges Bank. Listene legges ut som en del av årsrapportene, og gir detaljert informasjon om investeringene som ble gjort det aktuelle året.

Det er prisverdig at listene offentliggjøres, men det kan virke som Norges Bank gjør dette med en viss motvilje.

*« Oljefondet reverserer norsk
utenrikspolitikk.»
Rasmus Reinvang,
seniorrådgiver WWF*

Et åpenbart eksempel på denne motviljen er at offentliggjøringen av beholdningslistene ikke skjer hyppigere. Listene i årsrapporten viser kun beholdningen pr. 31. desember, og vi antar at det i løpet av ett år er vesentlig større investeringsaktivitet enn det som vises ved årsskiftet. Det kan for eksempel tenkes at man gjør en investering i februar, men trekker seg ut av samme selskap i november. Ettersom listene kun viser beholdningene ved årsskiftet, vil ikke en slik investering vises i listene. Dermed er det behov for hyppigere publisering av beholdningslistene.

At listene publiseres som PDF-dokumenter, gjør det også – som tidligere nevnt – unødvendig vanskelig å søke i informasjonen.

Vi kontaktet i første omgang Ruth K. Lund ved Norges Bank for å be om beholdningslistene i Excel-format. Tanken var at listene må finnes i et slikt råformat før de plasseres i den pent designede årsrapporten.

Lund forklarte at hun ikke visste hvor listene var, og at hun måtte sjekke med sine overordnede før hun gikk videre. Kort tid etter denne innledende korrespondansen mottok vi en e-post der hun skrev at «(...) vi har som policy og (sic) ikke sende ut Excel filer. Jeg var dessverre ikke klar over det.» Hun henviste til Vidar Dalsbø i bankens kommunikasjonsavdeling for flere spørsmål.

Dalsbø bekreftet retningslinjene som Lund henviste til. Vi forklarte at Aftenposten uansett vil jobbe videre med saken, men at det er i Norges Banks interesse å gi oss tilgang til Excel-filene ettersom konvertering av PDF-filene medfører manuelt arbeid og dermed øker risikoen for feil i informasjonen. Dalsbø sa han hadde forståelse for dette, men henviste igjen til

retningslinjene før han la til at de vurderte å legge ut listene som søkbare databaser i neste årsrapport. Videre spørsmål måtte stilles til Dag Dyrdal som i følge Norges Banks nettsted er «Chief Strategic Relations Officer».

Vi fikk ikke tak i Dyrdal pr. telefon og sendte til slutt en e-post der vi henviste til samtalen med Dalsbø: "(...) Vi kommer til å fortsette arbeidet (...) men vi ønsker å presisere at dette involverer en del manuelt arbeid, hvilket følgelig øker risikoen for feil i informasjonen. Dette

« Vi lever i en verden hvor det er forferdelig vanskelig å føre en enhetlig utenrikspolitikk.»

Halvard Leira, NUPI

er verken Norges Bank eller Aftenposten tjent med. Har dere mulighet til å komme fremtiden i møte og sende oss listen i Excel-format slik at informasjonen blir riktig?"

Svaret kom fra Dalsbø: «Dag er for tiden på reise. Det vil ikke bli aktuelt å legge ut beholdningslistene i Excel-format i denne omgang ».

Vårt eksempel føyer seg inn i en større debatt om hvordan offentlig informasjon gjøres tilgjengelig. Øyvind Solstad i NRK Beta har beskrevet debatten:

«Før internetts tid så var alle disse dataene noe folk flest ikke trengte å forholde seg til. De ble samlet inn og behandlet av store statlige institusjoner, og det var de samme institusjonene som presenterte dataene for oss når vi trengte dem. I 2009 er det ikke slik lengre. Hvem er det som har mest data som er samlet inn «for folket» – som du og jeg har bruk for? To kandidater peker seg kraftig ut: Statistisk Sentralbyrå (SSB) og Statens Kartverk. Hvorfor skal vi være nødt til å betale for disse kartene, som både er samlet inn av mennesker som vi har betalt lønnen til og som lagres hos Kartverket som betales for av staten?»

Vårt arbeid med oljefondets investeringer har klare paralleller: Norges Bank forvalter våre penger. Hvorfor skal man ikke gi best mulig innsikt i våre investeringer?

Kildebruk:

Vi benyttet oss mye av NGOer, både norske og utenlandske. I tillegg lente vi oss ved en anledning på Norwatch, som har jobbet mye og godt med Oljefondets investeringer. Det kan anses som problematisk å benytte seg av andre for å hente inn informasjon. Det kan også ses på som uheldig at vi bruker NGOenes egen informasjon til bruk i reportasjelementer, som vi gjorde med flere av sakene.

Samtidig snakket vi i hvert enkelt tilfelle med nok uavhengige kilder til at vi ikke var i tvil om at vi presenterte et balansert og korrekt bilde av hver sak. Vi ga selskapene tilsvarsmuligheter, men opplevde ofte at de ikke benyttet seg av denne retten. GoldCorp, for eksempel, ville ikke svare på våre henvendelser.

Det var ikke vanskelig å finne kilder som ville uttale seg kritisk om selskapene vi valgte å trekke frem. Verre var det å få skikkelige svar fra norske myndigheter. Norges Bank vil ikke snakke om etikken i fondets investeringer, og henviser som hovedregel til Etikkrådet.

Etikkrådets leder kan ikke uttale seg om enkeltstående selskaper, men kan bare snakke generelt om hvordan rådet arbeider.

Det er Finansdepartementet som har det overordnede ansvaret for hvilke selskaper Oljefondet skal investere i. Men departementets ansatte var lite villige til å snakke om de etiske utfordringene fondet står overfor. Vi hadde mange spørsmål: Bør Etikkrådet utvides, slik Jan Egeland og mange andre hadde ment i Aftenposten? Bør selskaper screenes før Oljefondet investerer i dem? Bør det være lettere for Oljefondet å trekke seg ut av selskaper? Er det i det hele tatt realistisk å tro at Etikkrådet skal klare å holde oversikt over de mer enn 8000 selskapene Oljefondet investerer i? Er det virkelig mulig å skille mellom Oljefondet og Norges utenrikspolitikk?

Fra første stund forsøkte vi å få finansministeren i tale – først Kristin Halvorsen, deretter Sigbjørn Johnsen. Men statsråden var aldri tilgjengelig for et slikt intervju. Vi kunne selvsagt ha huket tak i finansministeren i en annen sammenheng og stilt noen spørsmål, men det vi ba om – på et tidlig tidspunkt – var et skikkelig intervju om etikk versus butikk versus politikk. Dette fikk vi aldri, på tross av gjentatte forespørsler. Stadig nye grunner ble gitt, blant annet at statsråden var «for travel» til å imøtekomme vårt ønske. Med tanke på hvor ofte den samme statsråden har stilt opp i debattprogrammer og intervjuer i NRK i den samme tidsperioden, ble dette argumentet vanskelig å forstå.

«Vi kan ikke tillate oss å tjene penger på slik handel. Dette er en dårlig sak for fredsnasjonen Norge.»
Elisabeth Rasmusson,
generalsekretær i Flyktningshjelpen

Konsekvenser av artikkelserien

Vi tror og håper at artiklene og databasen har ført til økt oppmerksomhet ved de etiske betenkelighetene som omringer det norske Oljefondet. Artikkelen om det norske omdømmet i utlandet («Et land er nødt til å gjøre som det sier», 24.10.09) var kanskje den viktigste i serien. Her hevder omdømmeeksperten Simon Anholt, som har spesialisert seg på hvordan nasjoner fremstår internasjonalt, at Norge står i fare for å fremstå som dobbeltmoralistiske på grunn av måten Oljefondet investerer sine penger på.

Databasen har også gjort det lettere for individer og organisasjoner å grave i Oljefondets investeringer. Når vi oppdaterer databasen i mars, regner vi med en ny strøm av tips til gode saker. Det er også morsomt å høre at Norges Bank henviser til Aftenpostens database når banken får henvendelser om fondets investeringer.

En mer konkret effekt av artiklene har vært at KrF fremmet et forslag i Stortinget om at regjeringen måtte bevilge mer penger til fondets etikkråd. Dette forslaget ble riktignok raskt skutt ned av regjeringen.

7. Spesielle erfaringer

God journalistikk handler i stor grad om informasjonshåndtering – å kunne skille gull fra gråstein. I arbeidet med Oljefondet høsten 2009 kom det inn enorme mengder informasjon fra folk og organisasjoner. Mye av dette brukte vi. Flere av tipsene som kom inn etter at vi la ut databasen, førte til artikler.

Men det var også svært mye informasjon som måtte siles ut. I tillegg var det viktig å gå inn i hver enkelt sak for å unngå at vi presenterte ting feil eller endte opp som mikrofonstativer for ulike interesseorganisasjoner. Tilsvaretsretten var også viktig. Dermed ligger det fortsatt en lang rekke ubrukte tips igjen i innboksen. Vi gleder oss derfor til å skrive mange nye saker om Oljefondets investeringer i tiden som kommer – spesielt etter at den nye listen legges ut (og presenteres i vår database) i mars.

8. Sted, dato, underskrift

Oslo, 14. januar 2010

Kristoffer Rønneberg